

ФЕНОМЕН ДУХОВНОСТІ В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПРОЯВ ВНУТРІШНЬОЇ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ

Феномен духовності в сучасному світі набув очевидної актуальності. Сфера його вживання поширюється на всі види життєдіяльності людини. Музичне мистецтво в цих процесах посідає одне з провідних місць. Адже в ньому проявляється внутрішня сутність особистості, яку називаємо „божественною” з точки зору релігії, або духовною, розуміючи світське визначення даного поняття.

Проблеми духовності займали ще розуми древніх філософів і розбурхували свідомість мислителів усіх часів і народів. Як зауважив один із перших представників ірраціоналізму А.Шопенгауер, „заперечення душі є філософія людей, які забули взяти до уваги самих себе” [1; 527]. Дійсно, у повсякденному житті не можна обійтися без таких понять, як „душа”, „духовність”. Коли йдеться про характер наших міжособистісних або внутрішньогрупових відносин, цінуємо багатий духовний світ особистості і стурбовані проявами бездуховності, захоплюємося великодушністю одних і з боєм реагуємо на малодушність інших, що потрапляють у складну життєву ситуацію. Тобто за поняттями „душа” і „дух” стоять реалії, без визначення яких не може обійтись навіть послідовний матеріалістичний світогляд. „Я не заперечую психології як пізнання внутрішнього світу людини, – писав великий фізіолог-матеріаліст І.Павлов, – тим менше я схильний заперечувати будь-що із найглибших потягів людського духу” [2; 88]. У втіленні „життя людського духу” бачив головне завдання художньої творчості К.Станіславський [3; 3].

З моменту зародження і до нинішнього часу філософська думка намагається виділити універсальні сутнісні ознаки „людського духу”. Від філософів Мілетської школи, яким належить заслуга у виділенні „душі” з матеріальних явищ, що мають „душу” „гомеометрій” Анаксагора, „атомів душі” Демокріта і Левкіппа до виділення знань про „душу” в самостійний розділ філософії Аристотеля; від теологічних уявлень Ф.Аквінського про „душу” як безсмертної і богоподібної суті, до матеріальності „душі” у поглядах італійських філософів епохи Відродження та Т.Гоббса; деістичних позицій в поясненні природи „душі” Ф.Бекона, метафізичних уявлень про „душу” Р.Декарта, єдності „модусів душі і тіла” у вченні Б.Спінози, „душиподібних одиниць”-монад Г.Лейбніца і трансцендентної апперцепції І.Канта до наукових дискусій представників сучасних західних та вітчизняних філософських шкіл і напрямів – така далеко не повна еволюція наукових уявлень про „душу”, що мало в чому наблизилася філософську науку до остаточного з’ясування її сутності [4; 10]. І якщо Платон на початку цієї еволюції зазначав: „Що таке душа ...це невідомо майже нікому, – яка вона, яке значення вона має, якими є інші її властивості, особливо її виникнення” [5; 110], то К.Юнг виніс свій категоричний вердикт: „Питання про субстанцію душі абсолютно незбагненне для розуму” [6; 364].

Нинішній період оновлення суспільства, пов’язаний з кризою світоглядних переконань, вимагає перегляду наукових тлумачень базових термінів і понять загалом та „духовності” зокрема.

Сучасна культурологія безпосередньо пов’язує його з поняттям „дух”, що походить від поняття „душа”, але сутнісно відрізняється від нього. Якщо душа вважається іманентним початком людської суб’єктивності, то дух – трансцендентним [7; 182]. Духовність виникає тоді, коли людина починає будувати інший світ із властивими йому поняттями і символами. Людина ніби подвоює світ, формуючи духовну сферу як спосіб свого існування. Одночасно генеза духовності виступає становленням людини як духовної істоти і фіксацією цього процесу в філософських поняттях, релігійних символах та творах мистецтва. Звідси правомірним є висновок, що саме мистецтво, а музичне зокрема, виступає важливою складовою становлення людини як духовної істоти, є однією із сфер реалізації духовного потенціалу людства.

Педагогічна наука, базуючись на філософському тлумаченні, підкреслює, що „саме поняття духовності розкриває потребу в пізнанні світу, смислу і призначення свого життя, орієнтацію на

такий рівень культури, який характеризується ступенем опанування і повнотою реалізації загальнолюдських цінностей". Далі йдеться про „формування таких якостей свідомості й діяльності людини, які акумулюють у собі знання і розуміння вищих духовних ідеалів, здатність керуватися ними на практиці” [8; 83].

Отже, у наведених прикладах духовність трактується як світоглядна категорія, сутність якої у поєднанні теоретичного, практичного і творчого компонентів освоєння об'єктивної реальності, а також самореалізації творчої особистості. Утім, крім світського, духовність має ще й релігійне тлумачення. Воно є надзвичайно багатограним. Натомість, можна виділити три значення даного терміну: 1 – уявлення про унікальність людини як носія розуму; 2 – невичерпаність, багатство і краса внутрішнього світу людської особистості; 3 – найголовніше – рівень перетворення людини Божественною благодаттю. „Ми ж усі з відкритим лицем відображаємо, як у дзеркалі, славу Господню, переображаємося в Його ж образ від слави в славу, згідно з діянням Господнього Духа” [Кор. 3:18].

У „Катехізисі” сказано, що „людина існує і духовно створюється як особистість дякуючи тому, що вона створена Богом як Абсолютна Особистість і в своєму становленні відкрита до богоподібності. Співутвореність вказує на зв'язок людини з Богом – Джерелом буття і на можливість богоподібності людини через зростання в духовності... Богоподібність означає не що інше, як безперервний процес зростання в духовності” [9; 416]. Перші прояви духовності людина виявляє через форми моральної свідомості – сором, совість, відповідальність, піднімаючись до вищих її ступенів – досягнення моральної чистоти, богобачення і святості. Слід зауважити, що ми знаходимося лише на підмурках до розв'язання проблеми формування феномену духовності людини.

Одним із шляхів її реалізації, що виділяється поліфункціональністю свого впливу, є мистецтво, що має унікальні можливості не тільки в розкритті духовності людини, багатства її почуттів та роздумів, радощів і страждань, а й у закріпленні досвіду життєдіяльності особистості як суб'єкта суспільно-історичної практики і культури. Сутність мистецтва найбільш дієво виявляється в „олюдненні” світу, у створенні повного і узагальненого образу людських взаємин, утвердженні принципу єдності істини, добра і краси. Мистецтво прилучає індивіда до інтелектуальних вершин людського духу, сприяє моральному і естетичному вдосконаленню особистості [8]. Всі ці сентенції відповідають музичному мистецтву, де вдало поєднуються полярності – можливості емоційних станів людини з повною відсутністю конкретного матеріального зображення, що доповнюється асоціативним уявленням художнього змісту.

Природно, що виникає потреба більш глибокого тлумачення музичного мистецтва з позицій теологічної науки. Для цього варто звернутися до трактату „Музикія”, написаному в XVII ст. дияконом придворного Сретенського собору І.Коренєвим. „Музыка – стройное искусство и изящнейшее разделение голосов, определенное знание различий, знание надлежащих благозвучных и неблагозвучных голосов, которые выявляются в различиях внутри согласованности. Музыка – вторая философия и грамматика, измеряющая голоса степенями, подобно тому, как в словесной философии или грамматике существует правильное употребление слов и их свойств, слогов, фраз и рассуждений, знание и наименование стихий, всех их свойств и силы. Также и музыка, имеющая все степени голосов, приводящая в умиление или радость совокупность звуков, как красноречие или философия, радующая слух как звучанием в бездушных орудиях, так и языком, возводящая слова по ступеням высоты, издающая голоса низжайший, средний и высокий. Музыка является наукой, познающей согласованность во всем, и является вторым разумом человеческого естества в самом нем, исходящим не от самого естества, а от Бога, ибо она не может сделать ничего плохого, но является благом для обращающегося к ней. Но она выражает зло злословящего, ибо если ты хвалишь, она хвалит, если бранишь, она бранит, и все это по желанию разума особо соединяется, когда она соединяет слово и звук... [10; 23].

Наведений текст демонструє розуміння поняття музика спочатку як присутність Бога в людині, Святого Духа, тобто як прояв феномену духовності в людині. Поряд виникає інша думка, що розглядає музику як прояв етичності свідомості. А оскільки шкала коливання діапазону цієї категорії є широкою в нашому суспільстві, то закономірно, що музична картина

сьогодення є строкатою і складається з народної, духовної (церковної), класичної, молодіжної (естрадної) музики. Така видова множинність пояснюється ще й тим, що музика є властивістю індивідуальної свідомості, повністю залежить від неї і відповідає рівню її розвитку. Саме тому не можемо проголошувати єдиновірним тільки якийсь один вид музичного мистецтва, замовчуючи інші, оскільки це прояв внутрішньої (духовної) потреби людини. Інша справа – мотиваційна сторона цього прояву. Утім, повернемося до зазначених видів музичного мистецтва і охарактеризуємо кожну із них.

Народна музика – одна з форм музичного мистецтва усної традиції. Вживається й інший термін – фольклор, який увів англійський історик і бібліограф В.Томс у 1846 р., що в перекладі з англійської мови означає „народна мудрість, народне знання”. Фольклор – не лише один із видів мистецтва. Він увібрав естетичний, утилітарний, моральний, правовий, світоглядний досвід поколінь. Це одна із систем духовного життя народу, пов’язана з народним побутом, першим досвідом світосприйняття, світобачення, світорозуміння і освоєння навколишнього середовища. Фольклор – перша сходинка в багатогранній художній картині світу. За І.Іваницьким, фольклор – „своєрідний конденсат духовної історії людства від найдавніших часів і до сьогодні” [11; 5]. Цікавим є міркування щодо сутності фольклору Л.Корній. Ранню усну форму музичної творчості народу вона називає українським обрядовим фольклором і пов’язує його з язичницьким світоглядом „... давні язичницькі уявлення не тільки відобразилися в українському обрядовому фольклорі, але й справили вплив на світогляд українців, на поетику українського фольклору в цілому” [12; 26].

Таким чином, народну музичну творчість у широкому розумінні слід розглядати як одну із форм колективної свідомості, що історично відповідає рівню розвитку цієї свідомості. Народна музика – початок формування феномену духовності в музичному мистецтві як прояву внутрішньої (духовної) сутності людини, що існує як один із видів музичного мистецтва.

Класика музична – форма писемної традиції. Це – „музичні твори, що відповідають найвищим художнім вимогам, поєднуючи глибину, ідейну значимість з досконалістю форми” [13; 826]. У цьому сенсі поняття „класична музика” не обмежено історичними рамками – до неї належать як твори, написані в минулому, так і зразки сучасної музики. Важливо акцентувати аксіологічний аспект. Тобто, щоб увійти до золотого фонду світового мистецтва, твори повинні витримати перевірку часом. Відповідно, поняття музична класика не обмежено національними рамками. Музичні твори, зараховані до класичних, отримують визнання, мають світовий пріоритет. Очевидно, що поняття класика музична застосовується до творчості кожного із великих композиторів усіх часів і народів. Отже, музична класика розглядається як продукт професіонального суспільної свідомості, прояв високого рівня феномену духовності (переважно світської) людини.

Молодіжна або поп-музика. Ця музика відіграє особливу роль у духовному становленні сучасної молоді людини, заповнивши майже весь музичний ефір. Відомі фахівці у цій галузі подають досить неточні визначення молодіжного музичного напрямку. Зокрема „до поп-музики прийнято відносити практично будь-які напрями джазу, року, вітчизняної пісні тощо, але в тому разі, коли послуговуються ними широкі маси, коли продукція ця обертається у сфері „попиту-пропозиції”, тобто є об’єктом комерційного товарообігу” [14; 26]. Втім, ставши соціокультурним явищем, поп-музика має певні функції:

а) комунікативну – молодіжна музика – своєрідний спосіб спілкування між підлітками, прикрашає дозвілля, створюючи відповідну атмосферу;

б) креативно-гедоністичну або квазіестетичну – поп-музика завдяки своїй спрощеності, „солодкій” манері виконання, орієнтована на посередні смаки;

в) комерційну – ознакою поп-музики є загальнодоступність, тому вона перетворюється на об’єкт бізнесу. До цієї категорії можна віднести будь-які жанри, котрі добре продаються [14]. Тому „такі поняття як високий професіоналізм, тонкий художній смак, всебічність і глибина творчої особистості, моральна сторона виконавської манери відійшли на другий план. У поп-музиці процвітають переважно принципова антихудожність із підкресленим примітивізмом та нестримними агресивністю і сексуальністю” [15; 20]. Тож молодіжну музику варто називати масово-комерційною, оскільки масово продається лише вона.

Тенденції, окреслені вище, створили умови до появи шоу-бізнесу, тобто комерційної діяльності у галузі різних видів мистецтва. Соціальними наслідками в культурі під впливом шоу-бізнесу, на думку М.Поплавського є:

„Позитивні:

- 1 – отримання прибутку;
- 2 – масовість, доступність для широкого кола людей;
- 3 – сприяння талановитій молоді;
- 4 – спонсорство, меценатство;
- 5 – професійна організація концертів, масових свят.

Негативні:

- 1 – низький рівень виконавства;
- 2 – криміналізація;
- 3 – ускладнення умов самостійного творчого становлення талановитої молоді” [16-17].

Як бачимо, негатив практично знівельовує позитив. Залишаються вільними лише 1 й 5 позиції. А це означає, що основна мета шоу-бізнесу – отримання прибутку і найкоротший шлях до цього – професійна організація. А в країні, що будує ринкову економіку, зазначене вище явище попадає в сферу приватної ініціативи. Першим поштовхом у цьому плані стали приватні музичні підприємства, що вирішували проблеми молодих музикантів – забезпечення якісною апаратурою та звукозаписом.

Поза тим, молодь сьогодні хоче творити свій музичний простір. Її музика стала закономірним, „пріоритетним” подовженням загальної історико-культурної й музичної процесуальності. Отже, резюмуючи сказане, доходимо висновку, що молодіжна музика – перша спроба самовираження молодої людини і важко назвати її духовною в традиційному розумінні, за деякими винятками. Потреба духовного зросту виникає у більш зрілому віці і тоді осмислюється нею.

Духовна музика. Це поняття включає такі тлумачення, як професійні твори композиторів на релігійні тексти, світська духовна музика і богослужбовий спів, що належить до церковної музики. Об’єднуючим елементом цих напрямів є те, що в основі кожного лежить музичний звук зі своїм чуттєво-емоційним наповненням. Богослужбовий спів є одним із видів богослужіння, тоді музична форма керується богослужбовим Уставом. Тобто для того, щоб простежити розвиток форм музичного оформлення богослужіння, потрібно музичну сторону розглядати в поєднанні з розвитком богослужбового порядку, богослужбових текстів. Отже, музичний елемент в богослужінні вводиться для того, щоб глибше проникли в свідомість слухачів богослужбові тексти і одночасно надати їм емоційного забарвлення [18; 6].

Духовна музика композиторської школи належить до світського музичного мистецтва. Адже партесне багатоголосся є породженням матеріального світу, детермінованого тоніко-домінантовими співвідношеннями і переслідує переважно естетичні та індивідуальні цілі. Натомість обидва типи духовної музики, незважаючи на суттєву розбіжність, функціонують у певному сполученні, що проявляється у творчо-рефлексивному пізнанні своєї внутрішньої, духовної, сутності. Інтегральним результатом висновку може послужити вислів із звернення до Колосян: „Нехай слово Христове оселюється у вас рясно, в усякій премудрості; навчайте та напоумляйте один одного псалмами, славослов’ями, піснями духовними, співаючи з благодаттю в серцях ваших Господові!” (Колосян 3:16).

Джерельні приписи

1. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. В 2-х томах / Пер. с нем. – Т. 2 / А.Шопенгауэр. – Минск: Попурри, 1999.
2. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных / И.И. Павлов. – М.: Наука, 1973.
3. Симонов П.В. Происхождение духовности / П.В. Симонов, П.М. Ершов, Ю.П. Вяземский. – М.: Наука, 1989.

4. Ботвинова А.В. Духовность и гуманизм в открытом обществе (социально-философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук / А.В. Ботвинова. – М.: РГБ, 2005. – 362 с.
5. Платон. Сочинения. В 4-х томах. – Т. 2.
6. Юнг К.Г. Сочинения. В 2-х томах. – Т. 1 / К.Г. Юнг. – М.: Наука, 1966.
7. Культурология. XX век. Энциклопедия. Т. 1. – СПб.: Университетская книга; 1998. – 447 с.
8. Основи викладання мистецьких дисциплін. – К., 1998. – 183 с.
9. Катехизис. – К., 1991. – 516 с.
10. Орлова Е.М. Интонационная теория Асафьева как учение о специфике музыкального мышления / Е.М. Орлова. – М., 1984. – 302 с.
11. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість / Анатолій Іванович Іваницький. – К., 1990. – 336 с.
12. Корній Л. Історія української музики. – Т. 1 / Л. Корній. – Київ-Харків-Нью-Йорк, 1996. – 314 с.
13. Музыкальная энциклопедия. – Т. 2. – М., 1974. – 960 с.
14. Шостакович Г. Чи можна двічі увійти в одну й ту ж музичну течію? / Г. Шостакович // Музика. – 1992. – Вип. 6. – С. 26-30.
15. Петлій Л. Проблеми формування художнього світогляду населення України / Л. Петлій // Науковий вісник ВДУ. – Педагогічні та психологічні науки. – 1998. – В. 2. – С. 19-21.
16. Поплавський М.М. Менеджер культури: Підручник / Михайло Михайлович Поплавський. – К.: МП „Леся”, 1996. – 416 с.: іл.
17. Поплавський М.М. Менеджер шоу-бізнесу: Підручник / Михайло Михайлович Поплавський. – К.; 1999. – 560 с.
18. Історія богослужбового піння / Сост. Б.Б. Лебедев / Полтавська єпархія, г. Комсомольськ, Миссионерське Духовне Училище Української Православної Церкви, 2004. – 255 с.

Резюме

Стаття присвячена дослідженню феномена духовності як одного із проявів внутрішньої (божественної) сутності людини через видові практики музичного мистецтва. Духовність розглядається як з точки зору світської науки, так і релігійності.

Ключові слова: дух, духовність, церковна музика, народна музика, класична музика, молодіжна музика.

Summary

The article is devoted to the phenomenon of spirituality as one of the manifestations of the inner (divine) nature of human species through the practice of musical art. Spirituality is considered both in terms of secular and ecclesiastical science.

Key words: spirit, spirituality, church music, folk music, classical music, youth music.

УДК 008:004.738.5

С.Н. Гринич, О.В. Граб

ВПЛИВ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ „ВІРТУАЛЬНОЇ” КУЛЬТУРИ

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується зростаючою роллю інформаційних і комунікаційних технологій, що є, на думку вчених Р.Абдєєва [1], Г.Воробйова [4-5], Є.Демиденка [7], М.Моїсєєва [16], глобальною інформаційною революцією, яка за своїми масштабами перевершує промислову (XIX ст.) та науково-технічну (середина XX ст.) революції.